

¹Микита Грач, ²Лариса Поліщук

¹Аспірант Школи докторської Політехніки Вроцлавської, Вроцлав

e-mail: mykyta.hrach@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0466-554X

²Доцент кафедри архітектури та містобудування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, Івано-Франківськ

e-mail: larysa.polischuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1330-0657

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНО СФОРМОВАНОЇ СТРУКТУРИ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ КУРОРТІВ НА ПРИКЛАДІ ЯРЕМЧЕ, ТАТАРОВА, ВОРОХТИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

RESEARCH OF THE HISTORICALLY FORMED STRUCTURE OF PUBLIC SPACES OF RESORT ON THE EXAMPLE OF YAREMCHE, TATARIV, VOROKHTA OF IVANO-FRANKIVSK REGION

© Грач М., Поліщук Л. 2022

DOI: <https://doi.org/10.23939/fortifications2022.17.072>

У невеликому за обсягом дослідженні локалізовано громадські простори історичних центрів трьох курортів Івано-Франківського регіону (Яремче, Татарова, Ворохти), проаналізовано їх морфологію, існуючий стан, визначено архітектурно-містобудівні елементи. Досліджено історично сформовану структуру просторів, стан її збереження, типологію та унікальність. За допомогою картографічного, іконографічного аналізу та натурних обстежень зроблено спробу ідентифікації усіх структурних елементів (існуючих та втрачених) і запропоновано заходи з ревалоризації/ревіталізації цих унікальних пам'яткових курортних об'єктів.

Ключові слова: курорт, Яремче, Татарів, Ворохта, історично сформована структура, громадський простір.

Постановка проблеми

В курортних місцевостях, які розташовуються в долині річки Прут на Гуцульщині збереглися значні історичні архітектурно-містобудівні комплекси, громадські простори історичних центрів, з першої третини ХХ ст., які сформували архітектурний образ цих місцевостей. Перед невідомою деструкцією багатокультурного ландшафту регіону видається надзвичайно на часі потреба розпізнавання й інвентаризації цієї унікальної архітектурно-містобудівної спадщини.

Останніми десятиліттями спостерігаються значні деструктивні втручання у громадський простір курортів, нехтування принципами ревалоризації/ревіталізації; у розвитку міських територій над пам'яткоохоронним, курортно-рекреаційним та соціальним чинниками домінує економічна складова. При складанні історико-архітектурних опорних планів курортів прослідковується регіональна тенденція ігнорування особливостей історичного формування курортно-рекреаційної забудови, містобудівних просторів. Стаття спрямована на виявлення особливостей історично сформованої структури громадських просторів курортів на прикладі трьох курортів Івано-Франківського регіону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідження курортних місцевостей гірської частини Івано-Франківщини, зокрема, курортів в долині річки Прут проводились від 2010-х рр. згідно з меморандумом про співпрацю між Інститутом архітектури, будівництва та енергетики ІФНТУНГ, Інститутом історії архітектури та охорони пам'яток Краківської політехніки та відділом архітектури Вроцлавської політехніки в рамках міжнародних практик із залученням студентів, магістрів, аспірантів, випускників навчальних закладів. За результатами архівних пошуків, натурних досліджень, інвентаризації цінних історичних курортно-рекреаційних об'єктів опубліковано низку наукових статей учасниками, керівниками досліджень, серед яких публікації Я. Чубінського, Е. Пшесмицкої.

Мета статті

Метою цього дослідження є виявлення типологічних особливостей історично сформованої структури громадських просторів історичних центрів східно-карпатських курортів на прикладі трьох курортів Івано-Франківського регіону – Яремче, Татарова, Ворохти. Для реалізації цієї мети було проведено картографічний, іконографічний аналіз та натурні дослідження, зроблено спробу ідентифікації усіх структурних елементів (існуючих та втрачених) громадських просторів історичних центрів вказаних курортів. Реалізація мети може стати основою для подальших досліджень інших історичних курортно-рекреаційних об'єктів суміжних регіонів.

Виклад основного матеріалу

Гірська курортно-рекреаційна архітектура східно-карпатського регіону формувалася з кінця XIX ст. Проте з погляду на свої природні й лікувальні особливості вже від XVIII ст. тут повставали місцевості курортно-рекреаційного характеру (Czubiński J., 2015, с. 59–73). На території Східних Карпат присутня значна кількість мінеральних вод: щавна - Буркут, ропна - Делятин, Яремче, Косів, Підлюте, Трускавець, сірчана - Підлюте, Трускавець, радієва – Трускавець. Сприятливі бальнеокліматичні умови стали важливим стимулом розвитку курортів. Найдавніші з них Буркут, Трускавець та Делятин. Значного розвитку курортна функція у Східних Карпатах набула в другій половині XIX ст. завдяки близькості значних центрів та добрій комунікаційній доступності до таких курортів, як Яремче, Косів, Трускавець і кліматичних станцій, як Дора, Гребенів, Микуличин, Розлуч, Сянки, Сколе, Славське, Татарів, Ворохта (Quirini-Popławski Ł., 2009, с. 360–361).

Формування курортно-рекреаційних громадських просторів історичних центрів курортів має свої відмінності від просторів інших історичних міст чи сіл і включає такі історично сформовані, взаємопов'язані архітектурно-містобудівні елементи, як курортні парки, променади, пляжі тощо, які утворюють певні планувальні моделі, дослідженню яких не надається достатньої уваги. Фактичний стан історично сформованих громадських просторів курортних міст східно-карпатського регіону України, їх форма і зміст не відповідають сучасним вимогам комфорту, потребам користувачів, історичні архітектурно-містобудівні об'єкти не охоплені охороною. Прослідковується виразний занепад почуття ідентичності та ідентифікації мешканців з регіоном (Поліщук Л., 2019, с. 189–190).

Просторова організація досліджуваних курортних місцевостей репрезентує характерний для гірських долин лінійний уклад. Відповідно до місцевості містобудівна структура розвивалася вздовж головної дороги, яка була прокладена вздовж річки Прут. З другої половини XIX ст. цей уклад був доповнений транскарпатською залізницею.

Забудова, яка формувалася навколо транспортних артерій надавала образності просторовому укладу і нових композиційних якостей курортним територіям. Збережена до сьогодні історична курортно-рекреаційна забудова багатьох населених місць регіону, сформована наприкінці XIX – на початку XX ст., поєднує унікальні регіональні особливості з тогочасною європейською стильовою розмаїтістю. У період між I і II світовими війнами стильові тенденції отримали додатковий імпульс розвитку на засадах модернізму. У цей час повстало найбільше об'єктів, що поєднували традиційні риси з новими тенденціями.

У процесі натурних досліджень крім інвентаризації виявлених архітектурних об'єктів було локалізовано низку історичних просторових укладів, які значною мірою на сьогодні є нівельованими або загалом втраченими. У процесі дослідження було виявлено два принципових містобудівних уклади різних масштабів:

- перший прослідковується в укладі історичних громадських просторів площ, вулиць, променадів;
- другий простір сформувався безпосередньо в оточенні значних комплексів санаторіїв, пансіонатів.

У цьому дослідженні розглянемо детальніше перший тип укладу.

Інтенсивний розвиток Яремче, Татарова та Ворохти розпочався після 1894 р., чому сприяло прокладання залізниці Татарів – Вороненко, а також створення туристичного «Клубу Яремчанського». У кожному з досліджуваних населених місць будівництво залізничної лінії з її інфраструктурою було чинником, що формував курортно-рекреаційний громадський простір центральної частини.

Місто-курорт Яремче Івано-Франківської області (перша згадка 1787). В кінці XIX ст. у місті була побудована залізнична станція, яка сполучалась з головною дорогою пішохідною площею. Найпомітнішим у сучасній топографії міста є фрагмент історичного гостинця, вздовж якого із західної сторони знаходяться привокзальна площа та суміжна територія колишнього курортного парку, тепер центральна площа міста. Привокзальна площа разом з історичним курортним парком утворюють великий прямокутник у плані. Цей простір в минулому виконував роль пішохідної прогулянкової зони. Зі східної сторони композицію замикає колишній бар-дансінг і готель Скшинського, а також кілька пансіонатів і вілл (Геніціана, Тілла, Єлень). За ними збудована нова церква і сучасні деструктивні багатоповерхові готелі. З півдня домінує будинок культури, з півночі - колишній готель Гануса з рестораном початку XX ст.

Інша частина історично сформованого курортного простору менш читабельна. Від привокзальної площі починається ще одна комунікаційна вісь – пішохідна алея, т. зв. дорога клубова, яка була розпланована на початку XX ст., що поєднує центр з пішохідним бульваром Корсо (тепер вул. Курортна), паралельним до давнього гостинця. Далі дорога клубова провадить до літньої атракції відпочиваючих – пляжу під яремчанським скельним відслоненням (Czubiński J., 2015, с. 73–74).

Не зважаючи на значні деструктивні впливи, занедбаність, втрату низки курортних вілл, розпланувальна структура громадського простору центру міста є достатньо читабельною. Пропозиція та реалізація науково обґрунтованих заходів з ревіталізації цього простору забезпечить можливість повернути йому значення унікального елементу містобудівної композиції історичного центру Яремче (Рис.1, 4, 5).

Татарів – низькогірний кліматичний курорт у Ворохтянській територіальній громаді Надвірнянського району Івано-Франківської області (перша згадка 1671 р.). У 1894 р. у Татарові збудована споруда залізничної станції з того часу прилегла до привокзальної площі територія виконує роль функціонального та символічного історичного центру Татарова. Композиційною та комунікаційною віссю містобудівного простору цього центру є вулиця, розташована перпендикулярно до залізничної колії та історичного гостинця (тепер вул. Незалежності). Більшість вілл, пансіонатів в межах нового центру були побудовані до Першої світової війни і внаслідок бойових дій не збереглися. Забудова австрійського періоду вирізнялася впливами архітектури альпійських курортів та поєднувала в собі елементи традиційної архітектури, місцевого регіоналізму. У міжвоєнний період територія збагачується будівлями, позначеними модерністичними впливами у поєднанні з регіональними традиціями. Серед них модерністична будівля вокзалу та великий родинний парково-резиденційний комплекс на протилежному боці гостинця. З південної сторони від комплексу - цвинтар з дерев'яною церквою, з північної - костел, зруйнований під час Першої світової війни. Простір історично сформованого курортного центру Татарова зазнав значних негативних втручань і має на сьогодні деструктивний характер (Рис.2, 6, 7)

Ворохта – високогірний кліматичний курорт, адміністративний центр Ворохтянської селищної громади Івано-Франківської області. Структура містобудівного простору історичного центру курорту має аналогічні базові структурні складові, як у Яремче й Татаріві: залізнична колія з будинком вокзалу та привокзальною площею, гостинець із значною мірою втраченою вілловою забудовою та комунікаційна вісь між дорогою та залізницею. Будівля вокзалу у стилі історизму разом з привокзальною площею та сквером розташовані у східній частині відносно гостинцю (тепер вул. Д. Галицького) і з'єднані з головною дорогою нерегулярною в плані площею. При площі знаходяться будинок давньої пошти з початку XX ст. (тепер сільська рада, банк), колишній пансіонат Ясна. На місці сучасної станції заправки розташовувалось бюро сприяння туризму. З півдня площу замикає торговиця і автобусна станція. Сучасна забудова й частково перебудовані історичні будинки створюють просторовий хаос історичного центру Ворохти (Рис.3, 8, 9).

Рис.1. Яремче. Пішохідна алея – клубна дорога, вілла Геніціана. Фото 2016 р.

Рис.2. Татарів. Залізничний вокзал. Дві вілли парково-резиденційного комплексу. Фото 2010 р.

*Рис.3. Ворохта. Пішохідна алея між привокзальною площею та гостинцем.
Поштівка поч. XX ст. Фото 2018р.*

Рис.4. Яремче. Схема ідентифікації елементів історичного центру: 1-вокзал, 2-готель Гануса, 3-бар, готель Скишинського, 4-костел, 5-курортний парк, 6-пансіонат «Морське око», 7-пляж, 8- вілли, 9-привокзальна площа, 10-алея - корсо, 11-клубна дорога

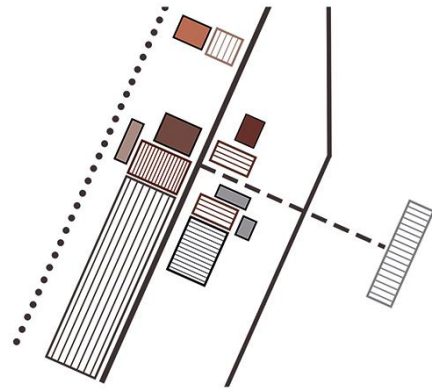

Рис.5. Яремче. Схема розпланувальної структури історичного центру

Рис.6. Татарів. Схема ідентифікації елементів історичного центру: 1-вокзал, 2-церква, 3-парково-резиденціальний комплекс родини Ведлув, 4-привокзальна площа, 5-пішохідна алея між вокзалом і гостинцем

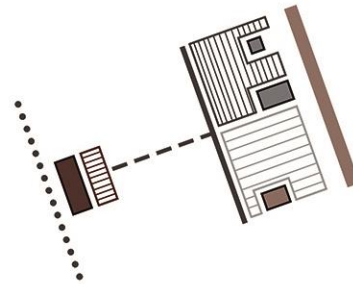

Рис.7. Татарів. Схема розпланувальної структури історичного центру

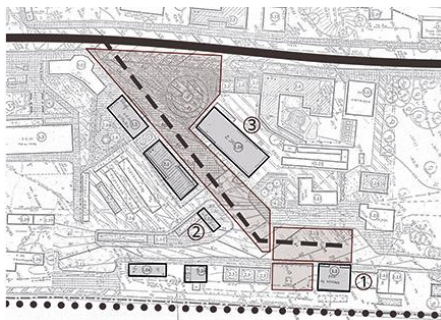

Рис.8. Ворохта. Схема ідентифікації елементів історичного центру: 1- вокзал і привокзальна площа, 2- сквер, 3- вілла, ресторан, 4- алея між вокзалом і гостинцем

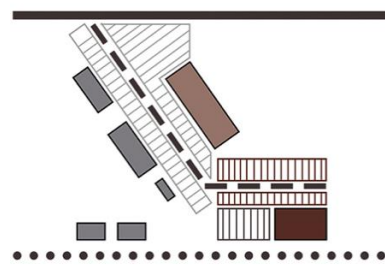

Рис.9. Ворохта. Схема розпланувальної структури історичного центру

Висновки

Розроблено теоретичні моделі громадських просторів історичних центрів для визначених трьох курортів, у яких зафіксовано типологічну спорідненість та наявність таких базових архітектурно-містобудівних елементів, як вокзали, історична вілова забудова, площі, променади, курортні парки, пляжі, клубні дороги. Усі базові елементи згруповані навколо однієї або кількох комунікаційних осей.

Визначено, що розвиток громадських просторів курортних населених місць може бути скоригований відповідно до курортно-рекреаційних вимог, сучасних потреб користувачів з урахуванням історичного укладу із застосуванням методів ревалоризації/ревіталізації.

Процес ревіталізації містобудівних просторів історичних курортних населених місць необхідно розпочати з візуального підкреслення головних композиційних елементів досліджуваних об'єктів. Важливо також впровадження віллової забудови, відтворення історичних укладів зелені, дотримання історичної просторової структури.

Коригування можливе з урахуванням сформованих регіональних типологічних особливостей, відповідно до сучасних світових теорій формування громадського простору та теперішніх реалій функціонування міст-курортів України.

Бібліографія

Czubiński, J., 2015a. Problemy tożsamości i identyfikacji w ochronie wielokulturowego dziedzictwa architektonicznego w wybranych miejscowości uzdrowiskowych na Huculszczyźnie. *Czasopismo techniczne, Architektura*. Zeszyt 6–A (9). (112). Kraków: Wydawnictwo politechniki krakowskiej, S.59–73.

Czubiński, J., 2015b. *Rewitalizacja historycznych układów urbanistyczno-architektonicznych w wybranych miejscowościach uzdrowiskowych położonych w dolinie rzeki Prut na Huculszczyźnie* [online] *Przestrzeń i Forma*. Доступно: <<https://bibliotekanauki.pl/publishing-companies/195>> [Дата звернення 2 грудня 2022].

Грач, М. та Гошта, Х. 2014. Підсумки участі у міжнародному проекті для студентів, аспірантів, молодих архітекторів «Еcoweek». *Курортно-рекреаційна спадщина Карпатського регіону в архітектурній освіті. Міжнародний українсько-польський науково-дослідний проект (2009-2014)*. Івано-Франківськ: Видавництво ІФНТУНГ, С.132–136.

Поліщук, Л.К. 2019. Традиційна культура гірських курортних місцевостей та її вплив на формування оздоровчо-рекреаційної архітектури кінця XIX – початку XX ст. *Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції Прикладні науково-технічні дослідження*. Івано-Франківськ: Симфонія форте, С.189–191.

Quirini-Popławski, Ł., 2009. Główne etapy rozwoju uzdrowisk w Beskidach Wschodnich na przykładzie Truskawca. *Географія і туризм: європейський досвід*. Львівський національний університет імені Івана Франка, S.360–374.

References

Czubiński, J., 2015a. Problemy tożsamości i identyfikacji w ochronie wielokulturowego dziedzictwa architektonicznego w wybranych miejscowości uzdrowiskowych na Huculszczyźnie. *Czasopismo techniczne, Architektura*. Zeszyt 6–A (9). (112). Kraków: Wydawnictwo politechniki krakowskiej, S.59–73.

Czubiński, J., 2015b. *Rewitalizacja historycznych układów urbanistyczno-architektonicznych w wybranych miejscowościach uzdrowiskowych położonych w dolinie rzeki Prut na Huculszczyźnie* [online] *Przestrzeń i Forma*. Available at: <<https://bibliotekanauki.pl/publishing-companies/195>> [Accessed 2 December 2022].

Hrach, M. and Hoshta, Kh., 2014. Results of participation in an international project for the students, the graduate students, the young architects «Еcoweek». *Kurortno-rekreacyjna spadshchyna Karpatskogo regionu v architekturnij osviti. Mizhnarodnyj ukraïnsko-polskyj naukovo-doslidnyj proekt (2009-2014)*. Ivano-Frankivsk: Vydavnyctvo IFNTUNG, S.132–136. [in Ukrainian]

Polishchuk, L., 2019. Traditional culture of mountain resort locations and its impact on formation of resort-recreation architecture late XIX - early XX century. *Materialy III mizhnarodnoi naukovo-ghfrnbchnoi konferencii Prykladni naukovo-technichni doslidzhennia*. Ivano-Frankivsk: Symfoniya forte, S. 189–191. [in Ukrainian]

Quirini-Popławski, Ł., 2009. Główne etapy rozwoju uzdrowisk w Beskidach Wschodnich na przykładzie Truskawca. *Geografija i turizm: jevropejskyj dosvid*. Lvivskyj nacionalnj universytet imeni Ivana Franka, S.360–374. [in Polish]

¹Mykyta Hrach, ²Larysa Polishchuk

¹PhD student at the Doctoral School of the Wrocław University of Science and Technology, Wrocław

e-mail: mykyta.hrach@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0466-554X

²Associate Professor of the Department of Architecture and Urban Planning of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk

e-mail: larysa.polishchuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1330-0657

RESEARCH OF THE HISTORICALLY FORMED STRUCTURE OF PUBLIC SPACES OF RESORT ON THE EXAMPLE OF YAREMCHE, TATARIV, VOROKHTA OF IVANO-FRANKIVSK REGION

© Hrach M., Polishchuk L. 2022

In this small-research study, the public spaces of the historical centres of three resorts of the Ivano-Frankivsk region (Yaremche, Tatariv, Vorokhta) were localized, their morphology and existing condition were analyzed, and architectural and town-planning elements were identified. Particular attention is paid to identifying the historically formed structure of spaces, their state of preservation, typology and uniqueness. All structural elements (existing ones and lost ones) were identified with the help of cartographic analysis, iconographic analysis and field surveys. The spatial organization of the researched resort areas represents a linear structure characteristic of mountain valleys. Following the terrain, the urban structure developed along the main road, which was laid along the Prut River. From the second half of the 19th century, this system was supplemented by the Transcarpathian railway. In the process of the field research, in addition to the inventory of discovered architectural objects, several historical spatial structures were localized, mostly neglected or lost today. During the research, two principle urban planning structures of different scales were identified:

- the first is traced in the structure of historical public spaces of squares, streets, and promenades;*
- the second space was formed directly in the surroundings of significant complexes, sanatoriums, and boarding houses.*

The article examines the first planning structure in more detail. Theoretical models of public spaces for the identified three resorts were developed, in which the typological affinity and the presence of such basic architectural and town-planning elements as historical villa buildings, promenades, resort parks, beaches, etc. were recorded. All basic elements are grouped around one or more communication axes. It was defined that the development of public spaces of resort settlements can be adjusted in accordance with resort and recreation requirements, modern needs of users, taking into account their historical structure with the use of revalorization/revitalization methods.

Keywords: resort, Yaremche, Tatariv, Vorokhta, the historically structure, public spaces